

ART AND ARCHIVES

ART READINGS 2025

ИЗКУСТВА И АРХИВИ

Art Readings 2025

Изкуствоведски четения 2025

ART READINGS
Thematic Peer-reviewed Art Studies Annual
Volumes I–II
2025/Volume II – New Art

ИЗКУСТВОВЕДСКИ ЧЕТЕНИЯ
Тематичен рецензиран годишник за изкуствознание
Томове I–II
2025/Том II – Ново изкуство

Edited by
Prof. Kamelia Nikolova, DSc (Bulgaria)

Съставител
проф. д. н. Камелия Николова (България)

International Advisory Board

Prof. Adrian-Silvan Ionescu, PhD (Romania)
Assoc. Prof. Elvira Popova, PhD (Mexico)
Prof. Fani Vavili-Tsinika, PhD (Greece)
Prof. Marina Frolova-Walker, PhD (UK)
Prof. Yana Hashamova, PhD (USA)

Международен редакционен съвет

проф. д-р Адриан-Силван Йонеско (Румъния)
доц. д-р Елвира Попова (Мексико)
проф. д-р Фани Вавили-Циника (Гърция)
проф. д-р Марина Фролова-Уокър (Великобритания)
проф. д-р Яна Хашъмова (САЩ)

Editorial Board

Assoc. Prof. Deyan Statulov, PhD (Bulgaria)
Prof. Kamelia Nikolova, DSc. (Bulgaria)
Assoc. Prof. Katerina Gadjeva, PhD (Bulgaria)
Prof. Ventsislav Dimov, DSc. (Bulgaria)

Редколегия

доц. д-р Деян Статулов (България)
проф. д. н. Камелия Николова (България)
доц. д-р Катерина Гаджева (България)
проф. д. н. Венцислав Димов (България)

Institute of Art Studies, BAS
21 Krakra St.
1504 Sofia
Bulgaria
www.artstudies.bg

Институт за изследване на изкуствата, БАН
ул. „Кракра“ № 21
София 1504
България
www.artstudies.bg

© Институт за изследване на изкуствата, Българска академия на науките, 2026
© Institute of Art Studies, Bulgarian Academy of Sciences, 2026

ИЗКУСТВОВЕДСКИ ЧЕТЕНИЯ

Тематичен рецензиран годишник за изкуствознание в два тома

2025.II. – Ново изкуство

ИЗКУСТВА И АРХИВИ

•

ARTS AND ARCHIVES

ART READINGS

Thematic Peer-reviewed Art Studies Annual, Volumes I–II

2025.II. New Art

София 2026

Текстовете от този том са представени като доклади на международната научна конференция Изкуствоведски четения 2025, модул „Ново изкуство“, 10 – 12 април, 2025 г., София, Институт за изследване на изкуствата – Българска академия на науките. Оценени са чрез peer-review, като само преминалите успешно тази процедура и редакция се публикуват в изданието.

This volume's texts are presented as papers at the International Scientific Conference Art Readings 2025, New Art Module, 10 – 12 April 2025, Sofia, Institute of Art Studies – Bulgarian Academy of Sciences. The articles are peer reviewed and only the successfully went through this procedure and editing are published in the issue.

Изданието на Института за изследване на изкуствата, БАН, изпълнява задълженията си за защита на всички етапи на издателската дейност с най-голяма грижа и прилага високи етични стандарти и добри практики. В своята работа редакционната колегия изцяло се съобразява с указанията на Комитета по издателска етика (COPE), които са достъпни на адрес: https://publicationethics.org/guidance/Guidelines.

As publisher the Institute of Art Studies, Bulgarian Academy of Sciences, fulfills its duties of protection at all stages of the publishing activity with the utmost care and applies high ethical standards and good practices. In their work, the editorial board of the journal fully complies with the guidelines of the Committee on Publication Ethics (COPE), available at: https://publicationethics.org/guidance/Guidelines.

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
Институт за изследване на изкуствата
BULGARIAN ACADEMY OF SCIENCES
Institute of Art Studies

ФОНД НАУЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ
МИНИСТЕРСТВО НА ОБРАЗОВАНИЕТО И НАУКАТА

С финансовата подкрепа на Фонд „Научни изследвания“ по договор № № КП-06-МНФ/46/16.12.2024, като Фондът не носи отговорност за съдържанието на докладите, представени на научния форум, както и за съдържанието на рекламните и други материали за него.

Financially supported by the Bulgarian National Science Fund according to contract No. КП-06-МНФ/46/16.12.2024. The Fund is not responsible for the content of the articles presented at the scientific forum, as well as for the advertising and other materials for the event.

СЪДЪРЖАНИЕ/ CONTENTS

Theatre art

Kamelia Nikolova. Театър и архиви: по следите на един спектакъл/ Theatre and Archives: In the Footsteps of a Performance 9

Rumyana Nikolova. Театралният архив в дигиталната епоха: възможности и предизвикателства/ The Theatre Archive in the Digital Age: Opportunities and Challenges....22

Nikolay Iordanov. Театралните архиви в България – несъбрани, разпилени, недостъпни/ Theatre Archives in Bulgaria – Uncollected, Scattered, Inaccessible 29

Petar Denchev. Архивите на ДВТУ/ВИТИЗ като изворни документи за развитието на актьорското майсторство и режисурата в България след 1947 година/ The Archives of the State Higher Theatre School (DVTU)/VITIZ as Historical Sources for the Evolution of Acting and Directing Education in Bulgaria after 1947 37

Albena Tagareva. Сценографските архиви/ Set Designer's Archives 47

Anna Shoyleva-Chomakova. Tracing the Footsteps of a Role: Apostol Karamitev's Henry IV in the Archives/ По следите на една роля: Хенрих IV на Апостол Карамитев в архивите 55

Dagmar Podmaková. The Fates of Individuals Against the Backdrop of Grand History/ Личните съдби в контекста на голямата история....64

Veneta Doycheva. Пиесата „Албена" от Йордан Йовков и измеренията на сетивността/ The Play Albena by Yordan Yovkov and the Dimensions of Sensuality....70

Milena Mihaylova. The Authentic "Archives" of the Self in the Bulgarian Theatre during and after Covid-19/ Автентичните „архиви" на Аз-а в българския театър по време и след Covid-19....76

Fine arts

Milena Georgieva. Рисунката в художествения архив на Харалампи Тачев – типологизация, идентификация и информация/ The Drawing in the Art Archive of Haralampi Tachev – Typologization, Identification and Information 86

Tsveta Petrova. Отзиви за състоянието на графичното изкуство в България през 20-те и 30-те години на XX век, съхранявано в лични архиви на художници, част от ЦДА/ Reviews About the State of Graphic Art in Bulgaria in the 1920s and 1930s, Preserved in the Personal Archives of Artists, Part of the Central State Archives 99

Bogdalina Bratanova. Борис Денев – малко известни факти от архивите (престоят му в затвора в Истанбул през 1939)/ Boris Denev – Little-Known Facts from the Archives (His Stay in Prison in Istanbul in 1939)....112

Vladimir Dimitrov. Непознатата Богдана Дочова/ The Unknown Bogdana Dochova.... 124

Blagovesta Ivanova. Механизми на властта. Експозиционна политика за националната галерия през 50-те г. на XX в. Поглед през архивите/ Mechanisms of Power. Exhibition Policy for the National Gallery in the 1950s. A Look Through the Archives 135

Natasha Noeva. Художествени галерии извън столицата през 1950-те години в България – история и архиви/ Art Galleries Outside the Capital in the 1950s in Bulgaria – History and Archives....145

Iveta Chelebieva. Държавната комисия за изобразителни, приложни изкуства и архитектура – основаване и дейност (70-те – 90-те години на XX век)/ The State Commission for Fine, Applied Arts and Architecture – Establishment and Activity (1970s – 1990s) 156

Eva-Maria Ivanova. Художнички без архиви: архивиране на творческия опит на художнички в десетилетията от 1960 до 1980 г. в България. Случаят на Лика Янко/ Women Artists Without Archives: Archiving the Artistic Experience of Women Artists in the Decades from 1960 to 1980 in Bulgaria. The Case of Lika Yanko 166

Ralitsa Ignatova. Неконвенционална среда и разбиране за архивиране. Образи и обекти в изчезващ режим/ Unconventional Environment and Understanding of Archiving. Images and Objects in Vanishing Mode 174

Katerina Gadjeva. Фоторепортерът като артист. Люк Делайе/ The Photojournalist as an Artist. Luc Delahaye 187

Boyan Blazhev. Влиянието на художествените архиви върху генеративните модели за автономно създаване на образи/ The Influence of Art Archives on Generative Models for Autonomous Image Creation 196

Christo Kaftandjiev. Artificial Intelligence' Marketing Communications of Archives of Cultural Institutions – Semiotic and Narrative Aspects/ Маркетингови комуникации на архивите на културните институции, създадени с помощта на изкуствен интелект – семиотични и наративни аспекти 214

Music arts

Goritza Naydenova. Архивите на Института за изследване на изкуствата като архивна и институционална структура: специфики и (научни) стратегии/ Scientific Archives at the Institute of Art Studies as Archival and Institutional Structure: Specifics and (Research) Strategies..... 226

Anna Dalos. Archiving 20th–21st Century Hungarian Music: Methods, Problems, and Practices/ Архивиране на унгарската музика от XX и XXI век: методи, проблеми и практики..... 236

Lozanka Peycheva. Автоетнографски бележки в личния архив на Райна Кацарова: директни свидетелства за битието на един етномузиколог/ Autoethnographic Notes in the Personal Archive of Raina Katsarova: Direct Evidence of the Life of an Ethnomusicologist 243

Rumiana Margaritova. Новите (стари) музикалнофолклорни архиви на XXI век – практически и етични аспекти/ The New (Old) Folk Music Archives of 21st Century: Practical and Ethical Issues 252

Ivanka Vlaeva. Музика на традиционни общности в архивни документи на Николай Кауфман/ Music of Traditional Communities in Nikolay Kaufman's Archival Documents 261

Gorancho Angelov. The Making of Traditional Music Instruments in the Republic of North Macedonia as a Significant Segment of the Preservation of the Older Musical Instrumental Tradition/ Производството на традиционни музикални инструменти в Република Северна Македония като важен сегмент за запазване на по-старата музикално-инструментална традиция 276

Ventsislav Dimov. Звукови архиви и мрежово общество: върху някои предизвикателства към дискографията в информационната епоха/ Sound Archives and the Network Society: On Some Challenges to Discography in the Information Age 286

Zhana Popova. Частният и обществеият архив на телевизиите за историята на изкуството в България/ The Private and Public Archive of Televisions on the History of Art in Bulgaria..... 297

Galya Grozdanova-Radeva. Камертон на паметта: сол, фа и до ключ в прочита на историята, културната дейност и репертоара на първите държавни професионални оркестри в България след Освобождението – военните духови оркестри/ Tuning Fork of Memory: G, F And C-Clef in the Reading of the History, Cultural Activity and Repertoire of the First State Professional Orchestras in Bulgaria After the Liberation – the Military Brass Bands 306

Rossitsa Draganova. „Малък музикален речник“: страници от архива на Стела Кутева-Здравкова/ “Small Musical Dictionary”:
Pages from the Archive of Stella Kuteva-Zdravkova 314

Stefka Venkova. Православни религиозни песни и източнокатолически духовни песни, съхранени в църковни архивни сбирки: наблюдения и сравнения/ Orthodox and Eastern Catholic Religious Songs Preserved in Church Archival Collections:
Observations and Comparisons 320

Miglena Tzenova. Рецепция на оперни изпълнения в Плевен през второто и третото десетилетие на XX век/ Reception of Opera Performances in Pleven in the Second and Third Decade of the 20th Century 332

Stavri Angelov. Програми от музикално-сценични произведения в архивите на Института за изследване на изкуствата / Programs of Musical Stage Works in the Archives of the Institute of Art Studies 342

Emiliya Zhunich. Петър Спиридонов – музикант, герой или враг на народа/ Peter Spiridonov – Musician, Hero or Enemy of the People 350

Diana Danova-Damyanova. Находки от семейния архив на Петър Ступел/ Findings from the Family Archive of Petar Stupel 360

Angelina Petrova. Архивът и автобиографичните документи: за едно трудно пътуване/ The Archive and Autobiographical Documents: About a Difficult Journey 371

Baiba Jaunslaviete. Composition Manuscripts from School and Study Years in Memory Institution Collections as a Basis for Research on Composers’ Personalities. The Case of Georgs Pelēcis/ Композиторски ръкописи от ученическите и студентските години в колекциите на институциите на паметта като основа за изследване на личността на композиторите. Случаят с Георг Пелецис 378

Kateryna Suglobina. Iuliia Bentia. The Music or the Party – or Both? Composers’ Choices in Soviet Ukraine (Based on Documents from the Central State Archive-Museum of Literature and Arts of Ukraine)/ Музиката или Партията – или и двете? Изборите на композиторите в Съветска Украйна (въз основа на документи от Централния държавен архив-музей на литературата и изкуствата на Украйна) 386

Screen arts

Alexander Donev. *And my heart beats for a new Bulgaria*… Bulgarian Marks in the Correspondence of Slatan Dudow, Archived in the Academy of Arts (Berlin, Germany)/ *И моето сърце бие за нова България*… Български следи в кореспонденцията на Златан Дудов, съхранена в Академията на изкуствата (Берлин, Германия) 396

Andronika Màrtonova. Между политиката и поетиката: кинорежисьорът Вълo Радев в Япония/ Between the Politics and Poetics: the Film Director Valo Radev in Japan 404

Angela Gotsis. Колоризация на архивни черно-бели кадри чрез платформи с изкуствен интелект. Дигитална естетика и естетическо преживяване/ Colorising Archival Black-And-White Footage Using Artificial Intelligence Platforms. Digital Aesthetics and Aesthetic Experience 414

Ani Rumenova. Кино и театрално изкуство през лични архивни фондове (Любомир Тенев и Александър Александров)/ Cinema and Theater Art Through Personal Archive Collections (Lyubomir Tenev and Alexander Alexandrov) 424

Daniela Statulova. Класическите текстове като исторически и културни артефакти/ Classical Texts as Historical and Cultural Artefacts 435

Deyan Statulov. Световната кинопанорама (1987–1992) във филмовите архиви/ The World Cinema Panorama (1987–1992) in the Film Archives 446

Elitza Gotzeva. „В света на мечтите и… изпитанията“: уроци по драматургия от Борис Грежов/ “In the World of Dreams and… Trials”:
Lessons in Dramaturgy from Boris Grezhov.....456

Gergana Doncheva. Въобразеното Българско средновековие в рамките на проекта „1300 години България“/ The Bulgarian Middle Ages Imagined in the Frameworks of the Project “1300 Years Bulgaria”.....465

Joanna Spassova-Dikova. The Archives in the Context of Film Acting. The Bulgarian Case (1920s–1940s)/ Архивите в контекста на киноактьорската игра. Българският случай (1920–1940) 471

Maria Averina. Иновативни подходи при реконструирането на отминали събития и реалности при наличието на оскъдни лични архиви в авторски документални филми/ Innovative Approaches in Reconstructing Past Events and Realities with Scarce Personal Photo and Video Archives in Creative Documentary Films.....487

Martin Palúch. Found Footage Compilation as a Mirror of History/ Компилация от архивни кадри като огледало на историята.....497

Peter Kardjilov. Кинохроники, заснети из българските земи от оператори на „Гомон“ по време на Балканската война (1912–1913) – според сп. „Седмичен кинематографически преглед“ (Берлин), орган на фирмата „Леон Гомон“/ Newsreels Filmed in the Bulgarian Lands by “Gaumont” Cameramen During the Balkan War (1912–1913) – According to the Magazine “Weekly Cinematographic Review” (Berlin), Organ of the “Leon Gaumont” Company.....504

Petia Alexandrova. Използване на архивни материали в българския филм „Кметът“ като универсален модел в документалното кино/ Use of Archival Materials in the Bulgarian Film “The Mayor” as a Universal Model in Documentary Cinema.....522

Radostina Neykova. Стара анимация – нова анимация/ Old Animation – New Animation.....529

Teodora Stoilova-Doncheva. Първите български документални филми – неписаната история на България/ The First Bulgarian Documentaries – Unofficial History of Bulgaria.....538

Wojciech Jóźwiak. Музеят – архив на паметта. Полски музеи за история на киното/ Museum – Archive of Memory. Polish Cinema History Museums.....546

Между политиката и поетиката: кинорежисьорът Вало Радев в Япония

Between the Politics and Poetics: the Film Director Valo Radev in Japan

Андроника Màртонова[1]
Институт за изследване на изкуствата, Българска академия на науките

Andronika Màrtonova
Institute of Art Studies, Bulgarian Academy of Sciences

Абстракт: Текстът представя архива на българския режисьор Вало Радев, в който се намират материали, свързани с двете негови посещения в Япония – през 1970 и 1985. Основната тема е свързана с анализ на малко известния му документален филм *Кореният на изгряващото слънце*, представящ многостранен портрет на Япония, участието на България в Експо'70 в Осака и правителствената делегация, водена от Тодор Живков. В своята творба режисьорът успява да наложи поетическата си визия в реализацията на филма и по този начин елегантно заобикаля идеологизираната парадигма на властта.

Ключови думи: България, документално кино, Япония, социализъм, Експо'70, архитектура

Abstract: The text[2] presents the archive of the acclaimed Bulgarian cinema director Valo Radev, which contains materials related to his two visits to Japan in 1970 and 1985. The primary theme of this study is an analysis of his little-known today documentary film *Korenite na izgryavashtoto slantse* (*The Roots of the Rising Sun*, 1972), which presents a multifaceted portrait of Japan, Bulgaria's participation in Expo'70 in Osaka, and the government delegation led by Todor Zhivkov. In his work, the director effectively imposes his poetic vision on the film's realisation, thereby elegantly circumventing the ideological paradigm of power.

Keywords: Bulgaria, documentary film, Japan, socialism, Expo'70, architecture

Япония и България – тяхната среща и взаимоопознаване през екранните образи, имат повече от столетна история. В съзнанието на българина локацията „Далечен Изток" десетилетия първосигнално се асоциира почти равнозначно именно със Страната на изгряващото слънце. Образът на Япония се изгражда по интересен и многоаспектен начин в малко позната

---

[1] *Prof. Andronika Màrtonova, PhD, is a film critic, researcher and university educator at the Screen Arts Department – Institute of Art Studies, Bulgarian Academy of Sciences. She is also a guest lecturer at the National Academy for Theatre and Film Arts in Sofia and the Sofia University. Her research focus is primarily on Asian and Bulgarian cinemas within the framework of intercultural dialogues. Author of the books: 'The Hieroglyph of Cinema. Aesthetics and Meaning in East Asia Movies'* (2007); '*Between Migration and Sedentariness: The Exotic Otherness and the New Bulgarian Cinema.' (2021).*
E-mail: andronika.martonova@gmail.com. ORCID: 0000-0002-5304-4408

[2] The article is a result of the implementation of project BG16RFPR002-1.014-0011 Sustainable Development of the Center of Excellence "Heritage BG", funded under the grant aid procedure BG16RFPR002-1.014 "Sustainable Development of Centers of Excellence and Centers of Competence, Including Specific Infrastructures or Their Associations from the National Roadmap for Scientific Infrastructure".

документална творба на режисьора Въло Радев *Корените на изгряващото слънце* (1972). Основните архивни фондове като своеобразен корпус от материали около филма също осветляват детайли за периода на социализма и активните двустранни отношения в полето на културата. На първо място, това е личният фонд на Въло Радев, съхраняван в Централния държавен архив (ЦДА)[3], в който се пазят сценарият на филма[4], критически отзиви, вещи от посещението му в Япония (баджове, пропуски, сувенирни значки, писма и др.). Във фондовете на Българска национална филмотека (БНФ) се намира лентовото копие и снимков материал[5]. Дигиталната колекция на Народната библиотека „Иван Вазов" в Пловдив пази трите абсолютно различни плаката за документалния филм съответно подписани от големите ни художници – Стефан Борисов [Десподов], Здравко Мавродиев и Иван Богданов (Digital Library (2025). По оста България – Япония, разбира се, съществуват и множество други документи, свързани с културните политически връзки, съхранени във фондовете на социалистическия държавен апарат. *По онова време Народна република България, след тогавашния Съветски съюз, беше най-активно действащата на международния културен фронт социалистическа държава, което беше и единодушно признато от партньорите*. (Skarlatov 2020: 41)

Диалогът с Азия през документалното ни кино първо акостира в т.нар. братски социалистически страни с народна демокрация, следвайки повелята на Партията. Без съмнение, този интерес е продиктуван от пропагандната машина (Statulov 2023). Малко по-късно, в зависимост от политиките на Тодор Живков и Людмила Живкова, която оглавява от 1971 г. Комитета за приятелство и културни връзки с чужбина, интересът се насочва другаде – към Индия, но и към Япония.

На този етап от проучването са намерени следните данни в ЦДА, БНФ и Студия „Време", като те не са окончателни: български режисьори и оператори са снимали в Китай и в Корейската народно-демократична република (КНДР) общо 2 филма в средата на 1950-те години; Виетнам е обект на най-много творби – 7, произведени между 1968 и 1989. Следва Кампучия – 6 филма (1982–1985). За Индия са правени 2 творби (1983–1984), за Лаос – 1 (1987) (Màrtonova 2021: 21-26). Именно на този фон се отличават и трите поетични и определено различни документални филма за Япония. Два от тях са правени през 1968 година, свързани с гостуването на Детския радиохор към Българско национално радио, с режисьор Христо Ковачев (*Нишки от дъгата* , 1000 жерави). Третият е на Въло Радев. *Корените на изгряващото слънце* е с най-голяма продължителност – 87 минути, показван е на голям екран в киносалоните в столицата. Възможно е да е бил разпространяван в по-големите градове на страната, но в никакъв случай не е анонсиран като хроника за посещението на държавния глава.

---

[3] CSA, f. 1475, inv. no. 1

[4] CSA, f. 1475, inv. no. 1, a.u. 74, 1-36.

[5] Изказвам изключителна благодарност към колегите от БНФ за предоставения достъп до материалите.

Вело Радев работи основно в игралното кино и е автор на емблематични заглавия, представящи най-добрите постижения на българската социалистическа кинематография – *Крадецът на праскови* (1964), *Осъдени души* (1975), *Адаптация* (1981) и др. Малко са и днес специалистите, които добре познават документалния му филм, заснет покрай посещението на българската правителствена делегация за Експо'70 в Осака (日本万国博覧会, *Nihon Bankoku Hakuran-kai*, от 15 март до 13 септември 1970). Всъщност творбата изключително добре балансира между поетиката и политиката, опитвайки се много елегантно да избяга от натоварващия държавен наратив, който е и скучен за екранно представяне. Как се справя Вело Радев с това предизвикателство? Като измества политическата част в края на филма, не прекалява с дължините и поставя множество акценти върху националното участие в Осака. Така например на този фон са направени кратки визуални монтажни вметки, които показват постиженията на България в промишлеността, селското стопанство, туризма. Тоест всичко, което е експонирано в българския павилион и е в унисон с идеята за напредък, заложен в мотото на международния форум.

В Световното изложение със тематичен слоган *Progress and Harmony for Mankind* (в превод: *Напредък и хармония за човечеството*) участват 77 страни[6], а България за първи път е поканена на това мащабно събитие. *Ако България не участваше в Експо, България щеше да бъде мъртва за нас. Благодаря ви, че съществувате*! – е една от ключовите реплики от филма, изказана от японска страна, но никъде – нито в лентовия материал, нито в копието на сценария, запазено в ЦДА, не се споменава, чия е тя. Едва към края на филма всъщност е отразено пристигането на Тодор Живков и Людмила Живкова в българския павилион в Осака на 20 май 1970. Паралелно с кадрите от посрещането звучи следния дикторски текст: *Само хора, познаващи високата цена на съзиданието, могат да изпитват такава симпатия, искрени чувства и уважение, каквито демонстрираха японските трудещи се към Народна република България, към българския народ, към неговите ръководители*[7]. Именно правителствената делегация, посрещането и речта на Тодор Живков са заснети пред забележителния български павилион във форма на четири пирамиди, специално направени за Световното изложение. Ето и откъс от речта на Живков от филма: *Българският народ храни най-добри чувства към японския народ. Радва се на неговите големи успехи в областта на икономиката, науката, техниката, културата. От цялото си сърце му желая щастие и прогрес в неговото мирно развитие. Нашият народ искрено желае още по-тясно сътрудничество с талантливия и трудолюбив японски народ за благото и възхода на двете страни*[8].

Родни Балкани е името на павилиона, който се смята за един от най-оригиналните на Експо'70 и е своеобразна визитна картичка на България. Четири синкави пирамиди от стъкло и алуминий (Tsvetkov 1970: 32-36,

---

[6] Данни по BIE 2025: 1.

[7] Текстът не фигурира в сценария, намира се на 55`40" от филма.

[8] Текстът не фигурира в сценария, намира се на 56`08" от филма.

Kalaidjiev 1994: 10-13; Davcheva 2014: 48-53)[9] символизират четирите основни върха на планинската верига Стара планина, която пресича България. Проектът е одобрен след държавен конкурс, проведен през 1968 г. Печели го екип от архитекти от предприятието „Туристпроект“. В Япония пирамидите са изградени от токийската фирма „Шимидзу Корпорейшън“ (清水建設株式会社, *Shimizu Kensetsu kabushiki geisha*). Площта му е 1400 кв. м, като изложбената част заема 1300 кв. м. Локализиран е, без да изненадва, точно срещу павилиона на СССР. За шест месеца Експо'70 е посетен от над 64 млн. души, а японската преса му посвещава 1200 публикации. Конструкцията получава много висока оценка от архитекта Кендзо Танге – главен проектант на изложението в Осака. Нобуо Имаеда – заместник генерален секретар на изложението и генерален директор на Централен отдел за връзки с обществеността пък споделя, че българският павилион е уникално архитектурно творение и истинска изненада за инженерите. Според архива на БТА павилионът ни е посетен от над 9 млн. души и е открит на 15 март 1970 г. (BTA 2025: 1).

Акцентът върху архитектурата не е случаен поради няколко важни фактора. Първо, през 2025 г. след 55 години България отново участва в Експо в Осака и също така бе доста коментиран съвременният ни павилион. Което, от своя страна, е база за сравнително проучване на културните политики и архитектурното наследство през различни епохи. Второ, съдбата на *Родни Балкани* е позорно срамна, отразяваща неглижиращия манталитет на властта спрямо архитектурното постижение, оценено високо от капиталистическия свят. След приключването на японския форум конструкцията е разглобена, върната в България, но така и не се е намерило място за нейното повторно експониране у нас. Тя вече не съществува – може да се види само в архивите – на чертеж, снимка или лента.

Кадрите от *Кореният на изгряващото слънце* на Вело Радев са изключителен аудио-визуален архив сам по себе си, който съхранява артистичния облик и величествения мащаб на филма. На проведен семинар, свързан с Националната научна програма „Българистика“ към Института за изследване на изкуствата „Топоси на паметта. Изкуствата в България през XX век“ (август 2024) с колегите архитекти беше обсъден вариант за неговото възстановяване посредством новите технологии и виртуалната реалност – област, в която активно работи доц. д-р арх. Димитрина Попова от ИИИзк. Разбира се, само документалните кинокадри не са достатъчни, но те са безценен архивен извор, който може да позволи изграждането на т.нар. *Потапящ архив (Immersive Archive)*, оперирящ с виртуалната (VR), разширената (XR; Popova 2024)[10], смесената или добавената реалност

---

[9] Авторски колектив: арх. Т. Кожухаров, арх. Е. Цветков, арх. Л. Трайков. Изказвам благодарност на арх. проф. д-р Стела Ташева, арх. д-р Нона Цекова за консултацията.

[10] Разширената реалност (XR), от своя страна, е общ термин, който включва както VR, така и AR, както и всяка друга технология, която комбинира реалния и виртуалния свят.

(AR), генерирайки триизмерно изображение, което обгражда потребителя. Всъщност това е много експанзивна медийна среда, която намира изключително интересно приложение и в съживяването на филмотечните бази и културно-историческото наследство. Какво пречеше на Експо 2025 да има виртуален кът с възможност за потапяне в българския павилион от Експо'70 и същевременно да се ползват кадри от филма? Неслучили се диалози на времето, е най-малкото, което можем да кажем.

Но да се върнем на творбата на Вело Радев! В сценария на документалния филм *Кориите на изгряващото слънце* е заложен многостранният образ на Япония, представен по разнообразен начин: през космологичния мит за произхода на страната, богатството на фолклора, традициите, историята, религиозно-философските системи. Не са пропуснати и стереотипните емблеми – естетиката на изкуството за подреждане на цветя – икебана, символиката и качеството на копринените кимона, изпълнителското майсторство на гейши... Енциклопедичните данни са въведени като необходима информация, разкриваща една екзотична и далечна страна, непозната за българите. Всъщност това е едно забележително преоткриване, защото всичко това е било известно в България преди 1944 г. Всички термини от японския език във филма са предадени на български език през официалната руска система за транскрипция и транслитерация (Vaglenov 1974: 412-437; Andreev 2018: 79-88)[11].

Специален фокус е поставен върху Мемориалът на мира в Хирошима, наречен още Купол на атомния взрив (*Hiroshima Peace Memorial*) и последиците от атомните бомбардировки. Всъщност именно с него започва документалният филм – оттук, в забележителна тишина, прорязана от човешки стъпки, тръгва портретът на Япония. В българския документален филм на съвсем малко места допълнително са инкорпорирани архивни кадри от Втората световна война и японските войски – основно военновъздушни сили и флота, подготовката на пилоти камикадзе, разрухата и смъртта. Сегментите са много кратки, но достатъчно експресивни като визуален материал, и не нарушават единството на творбата. Филмотечните черно-бели хроники не са придружени с никакъв дикторски коментарен текст – останали са сами да „говорят" и въздействат с визуалната си мощ върху зрителя. В контраст с тези архивни кадри са използвани и части от репортажи, отразяващи мирни демонстрации, но и яростни антимилитаристични протести срещу американските военни бази в Окинава и сблъсъци с полицейско насилие от 50-те години на XX век. В дикторския текст на филма звучи следното изречение: *Над страната пълзи черната сянка на американската военщина*.

---

[11] Например във филма се произнася не shōgun (将軍), а през руски: syogun (сёгун; сравни с българското shogun / шогун). Първият опит за откъсване от руската система за транслитерация от японски и създаването на български официална правила е създаден от езиковеда Михаил Въгленов.

Елегантно, без да политизира и идеологизира прекалено, Радев преминава в социално-културната сфера чрез моментна снимка на Япония през 70-те години на XX век. Допълнителните режисьорски акценти са дисциплината, социалният ред, разделението град/село, индустрията, мегаполисът Токио, ежедневието на чиновника, младите влюбени, семейството, децата… Разказът в *Кориите на изгряващото слънце* се води стриктно по сценария. Текстът е поетичен, красив и на места иносказателен. Използван е мелодичният глас зад кадър на известната актриса Лидия Вълкова (добре разпознаваема и в дублажа), която знае точно къде да постави интонационните акценти. Операторите на филма са сред легендарните имена в българското кино – Димо Коларов и Борис Янакиев. Кадрите са многопластови, наблюденията са чувствителни и поетични, а стилът на монтаж позволява плавен преход между 38-те различни теми на сценария.

В крайна сметка се е получил един доста силен и богат документален филм – преклонение, възхищение, обяснение в любов към Япония. И някъде там, много тихо, скрито между кадрите, остава чувството на Вало Радев – жалко, че ние, българите, сме толкова далеч от този сякаш идеален източен свят, пълен с хармония и красота.

1. Сребристият плакат на българското участие в Експо' 70 в Осака със стилизиран графичен образ на павилиона *Родни Балкани*. Плакатът е принтиран от DAI NIPPON PRINTING CO., LTD, както е отбелязано в долния ляв ъгъл. Из персоналния фонд на Вало Радев

The silver poster showcases Bulgaria's participation in the 1970 Expo in Osaka. The poster features a stylised graphic image of the Rodni Balkans pavilion, which was designed to promote Bulgarian culture and industry on the global stage. The poster was printed by DAI NIPPON PRINTING CO., LTD, as indicated in the lower left corner.

This artefact is part of the personal archival collection of Valo Radev

CSA, f. 1475, inv. 1, a.u. 92

2. Из личния фонд на режисьора и сценариста Въло Радев: Критична рецензия от Александър Грозев, озаглавена „В страната на изгряващото слънце“, публикувана във вестник „Народна култура“. За илюстрация е използван един от плакатите на филма – този на Стефан Борисов [Деспотов], по това време все още студенти в НХА.

Personal fund of Film Director and Screenwriter Valo Radev: Critical review by Alexander Grozev, entitled V stranata na izgryavashtoto slantse (“In the Land of the Rising Sun”), published in Narodna Kultura (“People’s culture”). One of the film posters was utilised for the purpose of illustration; this poster was created by Stefan Borisov [Despotov], who was still a student at the National Academy of Arts at CSA, f. 1475, inv. 1, a.u. 75

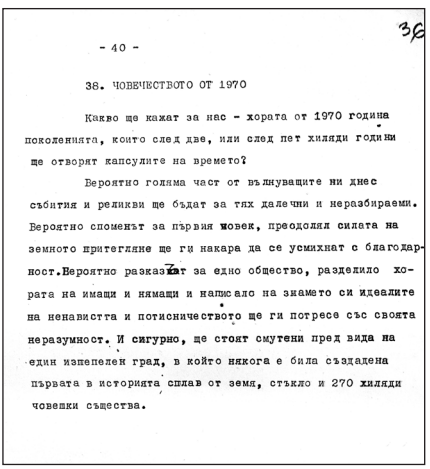

- 40 -

38. ЧОВЕЧЕСТВОТО ОТ 1970

Какво ще кажат за нас - хората от 1970 година поколенията, които след две, или след пет хиляди години ще отворят капсулите на времето?

Вероятно голяма част от вълнуващите ни днес събития и реликви ще бъдат за тях далечни и неразбираеми. Вероятно споменът за първия човек, преодолял силата на земното притегляне ще ги накара да се усмихнат с благодарност. Вероятно разказват за едно общество, разделило хората на имащи и нямащи и написало на знамето си идеалите на ненавистта и потисничеството ще ги потресе със своята неразумност. И сигурно, ще стоят смутени пред вида на един изпепелен град, в който никога е била създадена първата в историята сплав от земя, стъкло и 270 хиляди човешки същества.

3. Из тема 38 от сценария на *Корените на изгряващото слънце*: „**Човечеството от 1970:** Какво ще кажат за нас — хората от 1970 година поколенията, които след две, или след пет хиляди години ще отворят капсулите на времето? Вероятно голяма част от вълнуващите ни днес събития и реликви ще бъдат за тях далечни и неразбираеми.“

From the theme 38 from the script of The Roots of the Rising Sun: ‘Humanity in 1970: What will they say about us, the people of 1970, the generations that will open the time capsules in two or five thousand years? Probably most of the events and relics that excite us today will be distant and incomprehensible to them.’

CSA, f. 1475, i. 1, a.u. 74, p. 36

4. Из тема 7 от сценария на *Кореният на изгряващото слънце*: „**Кимоното:** Японците имат четири мерки за прекрасното: саби, ваби, шибуй, юген. Естественост, сдържаност, простота, недоизказаност... Тези мерки до голяма степен покриват образа на японката, особено когато е в кимоно.“

From the theme 7 from the script of The Roots of the Rising Sun: 'The Kimono: The Japanese have four measures of beauty: sabi, wabi, shibu, and yūgen. Naturalness, restraint, simplicity, and understatement... These measures largely cover the image of Japanese women, especially when they are wearing kimonos.'

CSA, f. 1475, i. 1, a.u. 74, p. 7

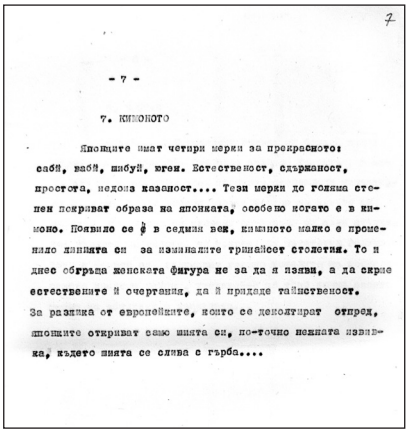

7

- 7 -

7. КИМОНОТО

Японците имат четири мерки за прекрасното: саби, ваби, шибуй, юген. Естественост, сдържаност, простота, недоизказаност.... Тези мерки до голяма степен покриват образа на японката, особено когато е в кимоно. Появило се в седми век, кимоното малко е променило линията си за изминалите тринайсет столетия. То и днес обгръща женската фигура не за да я покаже, а да скрие естествените й очертания, да й придаде тайнственост. За разлика от европейките, които се деколтират отпред, японците откриват само шията си, по-точно нейната извивка, където шията се слива с гърба....

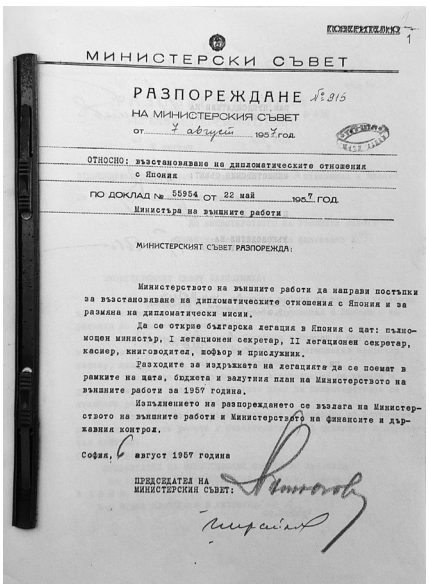

КОНФИДЕНЦИАЛНО

1

МИНИСТЕРСКИ СЪВЕТ

РАЗПОРЕЖДАНЕ № 915

НА МИНИСТЕРСКИЯ СЪВЕТ

от 7 август 1957 год.

ОТНОСНО: възстановяване на дипломатическите отношения с Япония

ПО ДОКЛАД № 55954 от 22 май 1957 год.

Министъра на външните работи

МИНИСТЕРСКИЯТ СЪВЕТ РАЗПОРЕДИ:

Министерството на външните работи да направи постъпки за възстановяване на дипломатическите отношения с Япония и за размяна на дипломатически мисии.

Да се открие българска легация в Япония с щат: пълномощен министър, I легационен секретар, II легационен секретар, касиер, книговодител, шофьор и прислужник.

Разходите за издръжката на легацията да се поемат в рамките на щата, бюджета и валутния план на Министерството на външните работи за 1957 година.

Изпълнението на разпореждането се възлага на Министерството на външните работи и Министерството на финансите и държавния контрол.

София, 6 август 1957 година

ПРЕДСЕДАТЕЛ НА МИНИСТЕРСКИЯ СЪВЕТ:

EXPO'70

入場証 No 24

12月31日まで有効 2

住所 東町 C-26 Room 201

氏名 年令 ヴァロ valo ラデフ Radev 47 才

会社・団体名 ブルガリア

用務 残務整理 関係課 I.010

財団法人 日本万国博覧会協会

警備隊長

Централен държавен архив

Фонд № 1475

опис № 1 а.е.№ 92

5. Министерски съвет – Постановление № 915 за възстановяване на дипломатическите отношения с Япония (07 август 1957 г.)

Council of Ministers – Order No. 915 on the restoration of diplomatic relations with Japan (07 August 1957)
CSA, f. 136, i. 25, a.u. 879, p.1

6. Пропуск на Вълo Радев за Експо'70 – Осака.

Pass for Vulo Radev for Expo'70 – Osaka CSA, f. 1475, i. 1, a.u. 92, p. 2

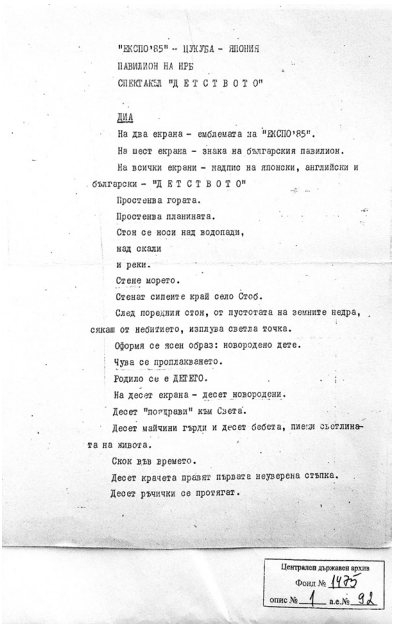

"ЕКСПО'85" – ЦУКУБА – ЯПОНИЯ
ПАВИЛИОН НА НРБ
СПЕКТАКЪЛ "Д Е Т С Т В О Т О"

ДИА
На два екрана – емблемата за "ЕКСПО'85".
На шест екрана – знака на българския павилион.
На всички екрани – надпис на японски, английски и български – "Д Е Т С Т В О Т О"
Простенна гората.
Простенна планината.
Стон се носи над водопади,
над скали
и реки.
Стене морето.
Стенат силните край село Стоб.
След поредния стон, от пустотата на земните недра,
сякаш от нефтището, изплува светла точка.
Оформя се ясен образ: новородено дете.
Чува се пробождането.
Родило се е ДЕТЕТО.
На десет екрана – десет новородени.
Десет "почтрава" към Слънцето.
Десет майчини гърди и десет бебета, пиещи светлината на живота.
Спок във времето.
Десет крачета правят първата неуверена стъпка.
Десет ръчички се протягат.

Централен държавен архив
Фонд № 1475
опис № 1 а.е.№ 92

7. Страница от сценарий за мултимедиен поетичен спектакъл *Детството* за следващото участие на България в Световното изложение – този път през 1985 в Цукуба.

Page from the script for the multimedia poetry performance Childhood for Bulgaria's next participation in the World Expo, this time in Tsukuba in 1985.

CSA, f. 1475, i. 1, a.u. 92, p. 5

Библиография

Извори

CSA, f. 1475: Централен държавен архив, фонд 1475 – Вало Радев [Central State Archives, fond 1475 – Valo Radev]

CSA, f. 1475, inv. No. 1, a.u. 74, 1-36: Централен държавен архив, фонд 1475,оп. 1, а.е. 74, 1-36 [Central State Archives, fond 1475, inv. No. 1, a.u. 74, 1-36]

BNFA, documentary film collection: *Корените на изгряващото слънце* [Bulgarian National Film Archive – *Korenite na izgryavashtoto slantse* (*Roots of the Rising Sun*), 1972]

Литература

Andreev (2018): Andreev, Anton. Някои дискусионни въпроси, свързани с българската транскрипция на японски съществителни собствени имена [Nyakoi diskusionni vaprosi, svarzani s balgarskata transkriptsiya na yaponski sashtestvitelni sobstveni imena]. – Манас [Manas], № 1, 79-88.

Davcheva (2014): Davcheva, Mariya. Българският павилион на Експо'70 [Balgarskiyat pavilion na Ekspo'70]. – Архитектура [Architecture], № 5, 48-53.

Kalaidjiev (1994): Kalaidjiev, Iliya. Архитектурният свят на „дуета" Евлоги Цветков – Тодор Кожухаров [Arhitekturniyat svyat na "dueta" Evlogi Tsvetkov – Todor Kozhuharov.]. – Архитектура [Architecture], № 2, 10-13.

Màrtonova (2021): Màrtonova, Andronika. Между миграция и уседналост: екзотичният друг и новото българско кино [Mezhdu migratsiya i usednalost: ekzotichniyat drug i novoto balgarsko kino]. Sofia.

Popova (2024): Popova, Dimitrina. Архитектурното наследство в заснемания на къщи от XIX век [Arhitekturnoto nasledstvo v zasnemaniya na kashti ot XIX vek]. Sofia.

Skarlatov (2020): Skarlatov, Morfi. Людмила Живкова. [Lyudmila Zhivkova]. Sofia.

Statulov (2023): Statulov, Deyan. (Пре)поръчани филми. Пропагандни практики в българското кино 1944–1989 [(Pre)porachani filmi. Propagandni praktiki v balgarskoto kino. 1944–1989]. Sofia.

Tsvetkov (1970): Tsvetkov, Evlogi. Впечатления от архитектурата на Токио [Vpechatleniya ot arhitekturata na Tokio.]. – Архитектура [Architecture], № 2, 32-36.

Vaglenov (1974): Vaglenov, Mihail. Японски имена. [Yaponski imena]. – В: Изговор и транскрипция на чужди имена в българския език [Izgovor i transkriptsiya na chuzhdi imena v balgarskiya ezik]. Sofia, 412-437.

Интернет източници

BIE (2025): Expo 1970 Osaka. – Bureau International des Expositions. Available at: https://www.bie-paris.org/site/en/1970-osaka [Accessed 30 June 2025]

BTA (2025): Bulgaria Opens Pavilion at Expo '70 in Osaka. – BTA, March 15, 2025. Available at: https://www.bta.bg/en/news/archives/852503-march-15-1970-bulgaria-opens-pavilion-at-expo-70-in-osaka. [Accessed 30 June 2025]

Digital Library (2025): Public Library Plovdiv. Collection "Movie posters". Available at: https://digital.libplovdiv.com/ [Accessed 30 June 2025]

Авторът изказва благодарност за подкрепа по проект „Националната научна програма за развитие и утвърждаване на българистиката в чужбина. Топоси на паметта. Изкуствата в България през XX век", РП 3.1, договор РМС № 205 / 7.04.20 ННП „Българистика".

The author also expresses her gratitude for the support under the project 'The National Scientific Program for the Development and Promotion of Bulgarian Studies Abroad. Topos of memory'. The arts in Bulgaria in the 20th century", RP 3.1, contract RMS No. 205 / 7.04.20 NSP 'Bulgarian Studies'.

Summary

Bulgarian-Japanese bilateral relations underwent a period of significant dynamism during the 1970s. Cinema played an essential role in the power structures of socialist Bulgaria. Documentary filmmakers closely followed the government delegations of Comrade Todor Zhivkov and recorded their visits in the communist bloc. In this context, Japan was the sole exception, having been designated a fraternal capitalist country. Bulgaria participated in Expo'70 in Osaka, an event that provided the nation with a significant platform to showcase its achievements, particularly through the impressive *Rodni Balkani* pavilion. The present work places special emphasis on the pavilion, beautifully captured in a documentary film by Valo Radev, *Korenite na izgryavashtoto slantse*, which is little known to contemporary researchers.

Изкуствоведски четения 2025.II Art Readings 2025.II

ИЗКУСТВА И АРХИВИ **ARTS AND ARCHIVES**

Институт за изследване на изкуствата, БАН
София, 2026

Institute of Art Studies, BAS
Sofia, 2026

Съставител
проф. д. н. Камелия Николова (България)

Edited by
Prof. Kamelia Nikolova, DSc. (Bulgaria)

Редколегия **Editorial Board**

доц. д-р Деян Статулов (България) Assoc. Prof. Deyan Statulov, PhD (Bulgaria)
проф. д. н. Камелия Николова (България) Prof. Kamelia Nikolova, DSc. (Bulgaria)
доц. д-р Катерина Гаджева (България) Assoc. Prof. Katerina Gadjeva, PhD (Bulgaria)
проф. д. н. Венцислав Димов (България) Prof. Ventsislav Dimov, DSc. (Bulgaria)

Редактор **Copy editor**
Даниела Статулова Daniela Statulova

Английски редактор **English editor**
Петър Гълъбов Petar Galabov

Графичен дизайн и предпечат **Graphic design and content management**
Любомир Маринчевски Lyubomir Marinchevsky

Печат **Printery**
Дайрект Сървисиз Direct Services
формат 70/100/16 Format 70/100/16

ISSN: 1313-2342
ISBN: 978-619-7619-56-0